

СТАНОВИЩЕ

от д-р Красимира Даскалова, професор (Модерна европейска културна история),
СУ „Св. Климент Охридски“
по конкурса за доцент по направление 3.1. Социология, антропология и
науки за културата, обявен в ДВ, бр. 55/19.06.2020 за нуждите на секция
„Култура на Балканите“ към Института за балканистика с център по тракология
„Проф. Александър Фол“, БАН

До обявения конкурс са допуснати трима от четиримата кандидати, които са подали документи за участие, а именно д-р Юлия Златкова, д-р Горан Благов и д-р Ивета Рашева.

Д-р ЮЛИЯ ЗЛАТКОВА участва в конкурса с 1 монография (298 стр.), плюс 7 студии и 7 статии в общ обем 306 страници. Установени са 6 цитирания на нейни публикации в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни научни бази-данни или в монографии и колективни токове; още 3 цитирания в рецензирани монографии и колективни токове и 1 цитиране в нереперирано списание (общо 10). Общият обем на публикациите на д-р Златкова за периода е над 600 страници. Интердисциплинарността е едно от качествата, които отличават публикациите на д-р Златкова. Те могат да се поместят между културната история, философията, богословието и са в два основни тематични кръга от историческото познание: 1) женското монашество в раннохристиянската епоха и 2) преоценката на българската проблематика в текстовете на Константин Леонтиев и очертаване на неговото място в света на общоевропейските идеи, представени в компаративен план с философските концепции на личности като Х. Ортега-и-Гасет, О. Шпенглер, Н. Бердяев и други автори от XIX и XX век. И двете проблематики, с които се занимава д-р Златкова са иновативни за българския академичен контекст. Много малко са изследванията в България, разглеждащи раннохристиянския аскетизъм от перспектива, сензитивна към пола. Д-р Златкова представя историята на първите женски монашески общности в Източната римска империя като отчита регионалните различия между тях; обръща внимание върху ролята на родствените и семейни връзки за конституирането и оперирането на монашеските общности, сътрудничеството между монаси и монахини и ролята на двойните манастири през раннохристиянската епоха. Нови теми, разработени от д-р Златкова, са легендарните женски персонажи в агиографията на късната античност, ролята на жените от аристокрацията в монашеското движение и връзките им с Отците на Църквата. Недоумение буди, обаче, обяснението на кандидатката за преориентирането ѝ към живота и делото на Константин Леонтиев, формулирани в представената „Справка за приносите“: „Отказът на Златкова от тази проблематика и ориентирането ѝ към творчеството на К. Леонтиев се дължи както на дългогодишния ѝ интерес към него, така и на резервите ѝ към феминистката идеология, която доминира полето на женските и джендър изследванията.“ Като човек, който се занимава с история на жените/половете, недоумявам какви точно са резервите на д-р Златкова и как тези нейни „резерви“ към „феминистката идеология“ са я преориентирали към творчеството на свръхконсервативния Леонтиев?!

Предложеният за хабилитация труд *Константин Леонтиев и Балканите*, в обем 298 страници включва увод, четири глави (с девет под-глави), заключение и библиография с първични източници (около 60 заглавия на български, руски и английски език) и използвана вторична литература (над 100 заглавия на кирилица, от

които 24 – на руски език), 31 заглавия на английски език и 10 – на гръцки език. Веднага прави приятно впечатление историографската информираност и представянето на съвременното състояние на изследванията по разглежданата проблематика (“the state of the art in the field”). Първите две глави представят пълноценен социален и културен контекст и всекидневието на османските поданици от балканските провинции на империята през втората половина на XIX век, когато Константин Леонтиев е руски консул там. Недоумявам, обаче, защо властовият ориенталистки дискурс на Леонтиев остава незабелязан от авторката, особено след огромното влияние на постколониалните изследвания избуяли в хуманитаристиката след „Ориентализмът“ на Едуард Саид, изследванията на Мария Тодорова („Балкани, Балканизъм“), на Лари Улф, Весна Голдсуърди и др. културни историци и теоретици. Трета и четвърта глави дискутират философско-историческите възгледи на Леонтиев и идеите му за Източния и Църковния въпроси като демонстрират детайлното познаване на неговите текстове и са написани в прецизен, стегнат и четивен стил на изложение. Авторката настоява върху универсалния характер и валидността на философско-политическите концепции на Леонтиев, които според нея (неясно как) са валидни „за целия свят и всички времена и епохи“ (Резюмета на научните трудове, с. 1). Въпреки че бих могла да приема оценката на д-р Златкова за богатството на съхранения в съчиненията на Леонтиев материал за политическата, социална и църковна история на българите и интердисциплинарността на неговото наследство, запленяването по анахронични (а-исторични) възгледи за българската народопсихология биха могли да бъдат осмислени по-критично, през призмата на найновите културологични теории и мнения на методолозите на историята.

Позитивно впечатление от публикациите на Юлия Златкова е наличието на различен по характер изворов материал и вторична литература на няколко езика. Авторката умело защитава тези (изтъквани и от други балканисти преди нея), които стоят встрани от общоприетите мнения на много историци на мейнстрийма. Така например, Златкова (заедно с Надя Данова, Николай Аретов, Олга Тодорова преди нея) показва фалшивите национално-романтични митове на някои български интелектуалци от епохата на Възраждането като Петко Р. Славейков, например, за изгарянето на български книги от гърците. Критични бележки бих отправила към публикациите на кандидатката, в които са говори за важни аспекти от формирането и функционирането на българската културна памет, без ясно да се дефинират основните термини, с които се борави – като културна памет и колективна идентичност. Освен проблематиката на културната памет, за която има библиотеки с изследвания (трудовете на Ян и Алайда Асман биха били много полезно начало), в историографията съществува специално направление, което се занимава с историята на понятията (“Begriffs-geschichte”, “history of concepts”) именно защото професионалните историци са осъзнали колко важно е да се знае историята и употребите на историческите категории в различните исторически епохи и контексти. Доброто познаване на историята и употребите на понятията може да гарантира адекватност на научните дискусии, свързани с историческото минало. Тези критични бележки, разбира се, не намаляват позитивното впечатление от научноизследователската работа на д-р Златкова, а целят да подскажат подходи към бъдещи занимания с археологията на историческото знание.

Д-р Златкова ползва английски, руски, гръцки и френски езици и е учен с видимо присъствие и репутация не само в българския, но и в международния научен живот. За това свидетелстват и нейните публикации на чужди езици, участието ѝ в международни конференции и проекти, преподаваният от нея курс, свързан с раннохристиянското монашество за докторанти в БАН.

Д-Р ГОРАН БЛАГОЕВ има публикувани три книги, занимаващи се с различни проблеми и различни времеви полета на културологията (модерна културна история, но и историческа антропология и културно-антропологически изследвания) и 15 статии, от които 4 в съавторство. Първата книга му е свързана с неговата докторска дисертация и няма да бъде обсъждана тук. Втората му книга - с обем над 400 страници - озаглавена *Истории за плач и за надежда*, Изд. Сиела, 2011, съдържа студии и статии, снабдени с научен апарат, които имат качествата на научни публикации и са базирани върху нови архивни и публикувани извори за изследваната проблематика. Обемът на публикациите на кандидата за конкурса е внушителен и е от порядъка няколкостотин страници.

Споменати са 11 цитирания на негови трудове (включително и в публикации на английски и полски език) в монографии и колективни томове с научно рецензиране и 9 цитирания и/или рецензии в други текстове с научно рецензиране. Горан Благоев е едно от разпознаваемите лица на българската хуманитаристика: освен с изследователската си дейност, той е познат на широката общественост с интелектуалната си позиция по редица важни въпроси на религията и българската православна култура; с журналистическата си, редакторска и продуцентска дейност в Българската национална телевизия, където работи в продължение на 30 години; с авторството си на десетки документални филми; с преподавателската си работа (2006-2018) в различни факултети на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, където предлага иновативни за българския академичен контекст курсове, като например, тези по визуална антропология и „историята в медиите и киното“ (и специално представянето на балканската история в киното). Ползва руски, английски, сръбски и френски език.

Публикациите на Г. Благоев се отнасят до няколко тематични кръга: 1) Традиционна култура и идентичност на мюсюлманите в България; 2) Българското духовно присъствие в Йерусалим - една проблематика, към която той прави важен принос с изследването си за проектите на православните българи към Йерусалим от времето след създаването на българската национална държава; 3) Света гора, българското монашество на Атон и контактите му с българските земи през вековете (някои от публикациите по темата използват непознати на историческата гилдия документи от военните архиви и осветляват малко известни страници от модерната българска история); 4) Българската православна църква и Македония (XIX-XXI век).

Предложеният за хабилитация труд на Горан Благоев – *Църква и идентичност на Балканите. Българската Екзархия и Вардарска Македония до края на Втората световна война*, Изд. Парадигма, 2020 – е в обем от 335 страници, „биографични бележки“ (30 с.) за споменатите в текста личности, списък на съкращенията и 5 страници списък на използваната литература (ок. 70 български, руски и македонски заглавия). Книгата основно се занимава с конструирането и утвърждаването на етническата идентичност на жителите на Вардарска Македония от времето след унищожаването на Първата българска държава през 1018 г. до края на Втората световна война. Още в началото на изследването, авторът дефинира основната си идея, а именно, че „в недрата на Българската екзархия и върху нейното наследство се заражда и развива една нова етнокултурна идентичност, която дава живот и на най-младата църква на Балканите – Македонската архиепископия“ (с. 10). Макар че **Първа глава** тръгва от средновековната епоха и съдбата на Охридската архиепископия, в действителност авторовият наратив се уплътнява едва за времето на XIX век и особено 70-те години на века, когато се конституират епархиите, подвластни на Българската екзархия. Както става ясно, до началото на Руско-турската война Екзархията има само три митрополитски центъра (Велес, Охрид и Скопие) и едва 7-8 функциониращи църковни общини. **Втора глава** започва с констатацията, че Освобождението и създаването на Княжество България и

Източна Румелия отнема част от „диоцеза на Българската екзархия“ (с. 65). Обособяват се два центъра на Българската екзархия, с два Синода (в София и Цариград). Интересни са сведенията за поддържаните от Екзархията и българската държава български училища в европейската част на Османската империя, сравнени с онези на Вселенската патриаршия и гръцката държава за гръцките; предложена е интерпретацията за участието на руската дипломация в гръцко-българските църковни отношения в края на XIX и началото на XX век. Благоев обръща внимание на нееднозначните отношения на Екзархията със създадената през 1893 г. ВМОРО и показва не само как до преврата на младотурците (1908) българската религиозна власт в Македония губи позиции, но и как надеждите за автономия на Македония са заглушени. Авторът проследява промените, които настъпват по време на Балканските войни, когато повечето екзархийски митрополити не са в епархиите си; конфликтите със сръбските военни и религиозни власти, и възстановяването на екзархийската власт в Македония (1915-1918). **Трета глава** разглежда съдбата на „продадените епархии“ и застъпническата работа на български митрополити от Македония, които вярват, че с посредничеството на председателя на Всемирния съюз за международно приятелство чрез църквите могат да се гарантират „народностните права на българите, останали в земите, поделени между Сърбия и Гърция...“ (с.131). Въз основа на вече публикувани изследвания и някои нови архивни източници и (български и сръбски) материали от периодичния печат е представено конституирането на новата църковно-религиозна организация във Вардарска Македония – „Южна Сърбия“. Показана е динамиката в отношенията между българската и сръбската църкви и между политическите режими в двете съседни страни. Последната, **Четвърта глава** проследява мерките за възстановяване на структурите на Българската църква във Вардарска Македония. Авторът демонстрира как в началото на 40-те години на XX век православието е използвано от българските власти (подкрепени от правителството на Третия Райх) не само, за да се утвърди новата военна и държавна административна власт на българите, но и за да се легитимира национално-културната идентичност на населението по поречието на р. Вардар – подобно на мерките, въведени по тези места след 1918 г. от сръбските военни, административни и църковни власти. Особено интересни са използваните нови архивни документи и материали от периодичния печат, от които става ясна финансовата подкрепа на българската държава за образованието на няколко десетки македонски българи в Софийската семинария и облекчаването на проблема с ниския образователен ценз на кандидатите за свещеници в новите територии. Друг важен въпрос, който българските църковни власти в Македония трябва да решават са идеологическите пристрастия и симпатии на заварените там свещеници (левичари и македонисти, симпатизанти на Съветския съюз, привърженици на англо-американците и пр.) в непрекъснати усилия за насърчаване на българската културно-национална идентичност, преди окончателния край на юрисдикцията на българската църква във Вардарска Македония.

Разбира се, всеки читател има свой поглед към историческите феномени и на мен ми се струва недостатъчно обосновано решението да се включи глава за Охридската архиепископия като „легитимация за културната идентичност на населението в македонските земи“ от XI век до 1878 г. Не е защитен имплицитният континуитет с властта на Охридската архиепископия (от XI в.), динамиката на включените в нея епархии през вековете (и борбите за власт тук, водени с Ипекската и Константинополската патриаршия), нейното ликвидиране през 1767 г., идеята за възстановяването ѝ през XIX век и епархиите, включени през 1870 г. в състава на Българската екзархия. Има едностранчивост при представяне на проблемите на Екзархията във Вардарска Македония по време на войните (1912-1918) и българското управление в окупираните през 40-те г. на XX в. територии.

Към достоинства на кандидатурата на д-р Благоев бих добавила неговите популяризаторски публикации, които всъщност принадлежат към добре известния на Запад жанр публична история („public history”, “public outreach”), в който професионални историци правят достъпни за широката публика специализирани знания без да ги обременяват с обемист научно-справочен апарат. Всяка уважаваща себе си научна традиция отчита това като достойнство за разпространяването на професионалното знание. Тези текстове на Благоев съдържат сериозен извор (първичен – в много случаи неизползван до днес архивен) материал и в контраст с работите на много професионални популяризатори от историческата гилдия са далеч от дилетантизма. Към по-широкото публично амплуа на Благоев ще отбележа и неговите, вече споменати, документални исторически и антропологически филми, интервюта и университетско преподаване (в различни образователни степени), които обогатяват неговото портфолио. Положително впечатление правят участията на д-р Благоев в различни граждански и обществени организации и инициативи.

Д-Р ИВЕТА РАШЕВА представя за конкурса книга, 30 самостоятелни статии (от които 3 на руски език) и 1 статия в съавторство (8 цитирания). Публикациите ѝ се поместват в няколко тематични кръга, а част от тях очертават нови изследователски „писти“: 1) Култът към Св. Стефан Дечански и неговата рецепция в България, Сърбия и Русия, на който е посветена докторската дисертация на кандидатката и още 9 статии, които предлагат различни ракурси към тази проблематика, незасегнати в дисертацията; 2) Българските йерусалими, на които са посветени 4 от статиите (резултат от международен проект с Йерусалимския университет) и изложба, курирана от кандидатката; 3) Култът към Климент Охридски – през XIX и XX век (и избора му за патрон на Софийския университет) е изследван в 4 от представените за конкурса статии; 4) „Анахронизмът“ за „Борисовото“ покръстване от Св. Св. Кирил и Методий по време на Първата българска държава и разказът за този анахронизъм в епохата на Българското възрождане (11 статии, от които една на руски език и хабилитационен труд).

Иновативен е и въпросът, на който е посветен хабилитационният труд на д-р Рашева (*Възрожденският ни анахроничен „разказ“ за покръстителната мисия на Св. Св. Кирил и Методий в България*, София: Издателство ОНГЪЛ, 2020). Той е в обем от 140 страници текст, 2 приложения с илюстрации, в обем 32 страници и 10 страници списък на използваните заглавия, който включва както първични за изследваната проблематика източници, така и научни изследвания – общо 140 заглавия на български език - свързани с темата на хабилитационния труд на д-р Рашева). **Първа глава** – *Раждането на една българска възрожденска митологема. Проекции* (с. 7-19) – въвежда в проблематиката на анахронизма за покръстителската мисия на Кирил и Методий в България; **Втора глава** – *Етносхратителната функция на анахронизма в Паисиевия разказ на славянските първоучители* (с. 21-35). Бих искала да отбележа, че не е ясно дефиниран основният термин „анахронизъм“ и отдаденото му предпочитане пред други определения на този похват, използван от Паисий. В следващите глави (трета, с. 47) д-р Рашева употребява израза „авторитетна измислица“, а в четвърта глава (с. 67, 73) – „легенда-анахронизъм“ и мимоходом споменава за превръщането ѝ в „митологема“; в пета глава и за трансформациите в „анахронизъм-митологема“ (с. 79). За съжаление, тези споменати мимоходом интересни интуиции не са придружени от сериозен теоретичен анализ на употребите на това важно за изследването и тезата на авторката понятие. **Трета глава** – *Концептът за участието на Св. Кирил и Св. Методий в българското покръстване във възрожденската ни историография* (с. 37-56) предлага интересно четене на някои от най-известните историографски текстове от Възрождането:

тръгвайки от Васил Априлов, Христки Павлович, Спиридон Палаузов, Годор Бурмов, Марин Дринов, но и на Раковски и Каравелов. **Четвърта глава** е названа *Проникването на митологемата в българската публицистика от втората половина на XIX в. (Легендата за българското покръстване във възрожденските ни слова, произнасяни на 11 май)* (с. 57-75). Тя започва с няколко думи за началото на българския периодичен печат през Възраждането, които са не само недостатъчни, с оглед на изследователския проблем, заявен в заглавието, но и съдържат още на първата страница грешки. Вероятно това се дължи на факта, че д-р Рашева не е използвала трудовете по въпроса на някои от утвърдените историци на възрожденската книга и печат като Дочо Леков и Ани Гергова, например. Последната издаде наскоро огромен труд, посветен именно на книжнината на Българското възраждане. (Да не говорим колко полезно би ползването на справочници като този на Маню Стоянов за възрожденската книжнина, които биха позволили на авторката да постигне по-голяма плътност при представянето на тезите си.) За мен лично най-приносни са последните две глави на книгата. **Пета глава** – *Анахронизмът като конструкт във възрожденската литература* (с. 77-122) проследява как идеята за покръстването от Кирил и Методий присъства в лириката на възрожденските творци и завършва с „Върви народе възродени“ на Стоян Михайловски макар и писано през 90-те години на XIX век; следват примери от седем епически произведения (дело на възрожденски и следосвобожденски автори): пет разказа, една повест и една легенда, които също разпространяват идеята за Кирил и Методий като български покръстител и накрая – в драматически произведения и – чрез преводи - в литературите на други славянски народи. **Шеста глава** – *Интерпретацията на анахронизма за покръстването ни във възрожденското ни изобразително изкуство* (с. 123-137) разглежда не само как изобразителното изкуство на Възраждането представя покръстителската роля на Кирил и Методий – в литографии, в картини и скици на Николай Павлович, в икони и медальони, но прескача и в началото на XX век, за да проследи третирането на изследвания въпрос в печатната графика и книжовната илюстрация.

Искам да обърна внимание, че макар че – както вече споменах - проблемите, с които се занимава Ивета Рашева да са иновативни (тук ще дам още пример с „отражението на хилядагодишнината от успението на св. Климент Охридски в българската менталност“), те не са съобразени със съвременните интердисциплинарни стандарти на хуманитаристиката и не вземат под внимание световни теоретикоисторическите изследвания (като например, проблематиката на националното формиране и колективните идентичности), които са особено важни за разработваните от кандидатката въпроси; дори основни термини (като „мит“, „митологема“, „национална митология“, „българска менталност“, „етническа идентичност“ и пр.), с които се оперира в публикациите на д-р Рашева не са дефинирани. Именно поради съществуващата теоретична неяснота, в хабилитационният ѝ труд се срещат странни твърдения като: „Паисий е първият сред представителите на българската интелигенция през Възраждането, които си поставят за цел да възстановят историческите спомени и надстроят националната митология, за да подсилят националната гордост, да легитимират и санкционират нацията ни, а след това да я представят пред останалия свят“ (с. 11). Възникват ред логични въпроси: За какви исторически спомени става дума? На кого? Създадени кога, с какви средства и записани/запомнени къде? Кога е създадена „националната митология“, че Паисий ще я надгражда? Или пък че „Западноевропейският модел за национална идентичност разглежда нациите като културни общности, чиито членове са обединени от обща исторически митове, символи, традиции, те са „големи семейства“ (с. 13). Въпреки че е посочен като източник Антъни Смит, не може и дума да става за някакъв единствен „западноевропейски модел за

национална идентичност“, тук френският и немският модели за нация и национална държава са тотално смесени и пр. и пр. (Вече споменах резервите си към подобни, лишени от теоретическа основа публикации по-горе.) Неособено добро впечатление прави изказът в някои от текстовете, където изследователката се отъждествява с историческите герои и събития, които са нейн обект: например говори за „интелектуалците **ни**“ (с. 13), „мотивът за покръстването **ни**...“ (с. 21), „... новата **ни**, модерна историография“, „възрожденските **ни** историографи“ (с. 37). Макар че отчита романтизма на възрожденските историографи (с. 37), авторката използва термини, които са изковани в епохата на националния романтизъм и не са проява на добър професионален вкус в хабилитационен труд (като „турско робство“ на с. 42, 45, „довчерашните роби“ на с. 80; „светите първоучители“ на с. 44); да не говорим за изрази като „...тя е позната и в четирите посоки върху **етнически принадлежащите ни земи**“ - с. 73. И нещо, свързано с техническото представяне на публикациите: отделните статии не са направени като един файл, а всяка страница е сканирана поотделно, което затруднява и забавя четенето на представените за рецензиране текстове.

В заключение: За първи път в моята дългогодишна работа съм поставена в трудната ситуация да рецензирам трудовете на трима автори за един конкурс. Надявам се, че предложеното четене на тези интересни изследвания на тримата кандидати ще помогне научното жури да вземе окончателното решение и избере най-достойния кандидат за обявената позиция.

31 октомври 2020

Красимира Даскалова